

نیازسنجی

بابک اسمعیلی

اولین و اساسی‌ترین گام در تدوین و اجرای برنامه آموزشی، اجرای صحیح و مبتنی بر واقعیت فرایند نیازسنجی است. نیازسنجی درحقیقت سنگ زیرین ساختمان آموزش است باشد که هرقدر این سنگ زیرین بنیانی‌تر و مستحکم‌تر باشد، پستای روی آن محکم‌تر و آسیب‌ناپذیر است.

مفهوم نیاز

نیاز یک مفهوم عمومی است که در زمینه‌های مختلف کاربرد نسبتاً وسیعی دارد و تعاریف متعددی از آن ارائه می‌شود.

در یک تعریف عمومی، نیاز چیزی است که برای ارضاء و تحقق یک هدف قابل دسترس، ضروری یا مفید است. به‌طورکلی برداشتهای تعاریف ارائه شده درخصوص نیازها را می‌توان به چهار دسته زیر طبقه‌بندی کرد:

۱- نیاز به‌هتوان فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب: یکی از مستداول‌ترین و مقبول‌ترین تعریف از نیازها است، نیاز به موقعیتی دلالت دارد که در آن وضعیت موجود یا حاضر با وضعیت مطلوب فاصله دارد. وضعیت مطلوب یا موردنظر دربرگیرنده ایده‌آلها، هنجارها، ترجیحات، انتظارات و ادراکات مختلف دربارۀ آنچه که باید باشد، است.

۲- نیاز به‌هتوان یک خواست یا ترجیح: این برداشت از نیاز عموماً دارای کاربرد گسترده‌ای است. آنچه هسته اصلی این نظریه تشکیل می‌دهد آن است که نظرات و عقاید افراد و گروهها درخصوص نیازها کانون اصلی نیازسنجی است.

۳- نیاز به‌هتوان یک عیب یا کاستی: از این‌رو دیدگاه عدم وجود دانش، مهارت و توانایی یا نگرشی و یا ابزار و وسایلی که منجر به ایجاد اشکال در عملکرد بهینه شود نیاز تلقی می‌شود. در این مفهوم نیاز هنگامی مطرح می‌شود که در یک مورد خاص سطح حداقل رضایت به‌دست نمی‌آید یا نمی‌تواند به‌دست آید.

۴- برداشت ترکیبی: از این دیدگاه آنچه که بین وضع موجود و وضع مطلوب قرار دارد، آنچه که ترجیحات، علائق و انتظارات افراد را شکل می‌دهد و سرانجام آنچه که بر عملکردهای مطلوب اثر منفی دارد، همگی نشانگر نیاز هستند.

اهداف نیازسنجی

۱- فراهم‌سازی اطلاعات

از طریق فرایند نیازسنجی اهداف برنامه موردشناسایی قرار می‌گیرند، اقدامات ضروری برای اجرای برنامه‌ها مشخص می‌شوند و نوع و میزان تلاشها و منابعی که برای دستیابی به هدفها باید مصرف شوند، تعیین می‌گردند. از سوی دیگر اطلاعات حاصل از نیازسنجی، ماهیت و نوع برنامه‌ها را نیز مشخص می‌سازد. به‌عبارت دیگر براساس سنجش حاصله، برنامه‌های کوتاه‌مدت (ضروری) و یا برنامه‌های بلندمدت و آینده‌نگر تدوین می‌شوند.

۲- ارزیابی و سنجش

نیازسنجی فرایند ارزیابی اولیه برای اجرای برنامه‌های آتی است. برای اجرای طرح خاص یا برنامه مشخصی، ابتدا زمینه ویژه‌ای که برنامه با طرح باید در آن اجرا شود، مورد سنجش واقع می‌شود، پس از بررسی وضعیت نتایج در برنامه‌ها منعکس می‌گردد و پس از اجرای برنامه و ارزیابی از آن، نتایج حاصله با وضعیت اولیه مورد مقایسه قرار می‌گیرد.

۳- پاسخگو کردن نظام‌های آموزشی

یکی از اهداف فرایند نیازسنجی آن است که نظامها و سازمانهای آموزشی را نسبت به نتایج تلاشها و اقداماتشان مسئول و پاسخگو نگهدارد. بسیاری از نظامهای آموزشی و یا سازمانهایی که بر اقدامات و عملیات نظامهای آموزشی نظارت دارند از الگوهای مختلف نیازسنجی در سطح گسترده‌ای استفاده می‌کنند تا دریابند که آیا اقدامات و فعالیتهای آموزشی موثر بوده است یا خیر و نیز موارد و حوزه‌هایی که پیشرفت‌های آموزشی کمتر از حد مطلوب بوده است کدام هستند و چه اقداماتی برای بهبود آنها باید به‌مرحله اجرا گذاشت.

۴- شناسایی ضعفها

در برخی موارد علی‌رغم تلاشهای گسترده، بسیاری از اقدامات، عقیم می‌ماند و نظام یا سازمان در تحقق رسالت حقیقی خود با شکست مواجه می‌گردد. براساس نتایج حاصل از نیازسنجی، مدیران و برنامه‌ریزان می‌توانند حوزه‌ها و قلمروهای بحرانی را شناسایی کرده و تصمیمات مقتضی را درخصوص نحوه رفع یا برخورد با آنها را اخذ کنند.

۵- توسعه سازمان

امروزه توسعه سازمانی و رشد و پرورش مستمر کارکنان یکی از مسائل اساسی فرایند مدیریت آموزشی است. دستیابی به این مهم همواره بستگی به شناسایی ایده‌آل‌های نوین، موانع موجود در دستیابی به ایده‌آل‌ها و یافتن بهترین روش توسعه سازمان و کارکنان است. تحقق چنین امری تنها از طریق طراحی و به‌کارگیری نظام مستمر نیازسنجی در ابعاد آموزشی امکان‌پذیر است.

۶- استفاده بهینه از منابع

درتمامی نظامهای آموزشی، در مقابل خواسته‌ها و نیازهای متعدد و متنوع، امکانات و منابع انسانی، مالی و مادی محدودی وجود دارد و گذشته از این، زمان لازم برای تحقق تمامی نیازها وجود ندارد. یکی از اهداف اساسی اکثر فعالیتهای نیازسنجی مشخص کردن اهداف و نیازها و درجه اهمیت آنها برای تهیه برنامه‌های عمل است.

به این اعتبار نیازسنجی به مدیران و برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا دربین تمامی خواسته‌ها و نیازها، آن دسته‌ای را موردتوجه قرار دهند که از اولویت ویژه‌ای برخوردار بوده، منابع و امکانات نیز پاسخگوی آنها باشد. بنابراین می‌توان گفت نیازسنجی حداکثر استفاده از منابع موجود درجهت تحقق هدفهای مهم و بالارزش را امکان‌پذیر می‌سازد. □

منابع

- ۱- فتوحی و اجارگاه کوروش، نیازسنجی در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی (روشها و فنون)، انتشارات اداره کل تربیت معلم و آموزش نیروی انسانی ۱۳۷۵.
- ۲- آقازاده، محرم و دکتر احدیان، محمد، راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی، انتشارات نوپردازان ۱۳۷۷.
- ۳- دکتر عباس‌زادگان، محمد و ترک‌زاده، محمد، نیازسنجی آموزشی در سازمانها، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹.